פון שלום שטערן

די דיכטונג פון מעינקע קאַץ

מעינקע קאַץ איז אַן אויסגעצייכנטער יידישער פּאָעט אין צוויי לשונות, אין יידיש און אין ענגליש.

ער איז היימיש אין ענגליש ווי אין יידיש. דער וואָס לייענט מעינקע קאַצס לידער אין ענגליש, וועט אים גאָרנישט איינפאַלן, אַז ענגליש איז נישט זיין געבוירן־שפּראַך. אין דעם פאַל, איז ער אין דער טראַדיציע פון פריערדיקע יידישע שרייבער, וועלכע פלעגן שאַפן אין דריי לשונות: יידיש, העברעיש און אויך אין רוסיש.

דער בראשית פון מעינקע קאַצס שרייבן לידער איז געווען אין יידיש. נישט נאָר איז דאָס פּאָעטישע וואָרט געווען אין יידיש, נאָר זיין געמיט איז פול מיט דער בענקשאַפט צום יידישן שטעטל, וואָס דאָס לשון און דער שטייגער־לעבן זיינען געווען דאָס גייסטיקע בלוט פון מחשבות, געפילן און מעשים.

ביי מעינקע קאַץ האָט דער גאַנצער אַרום גערעדט יידיש, אַפילו דאָס טייכעלע, אין זיין שטיל־מורמלענדיקן פלוס, רעדט יידיש:

„מאַמע, אויף וואָסער שפּראַך קען דאָס טייכעלע רעדן?
ווער קען, ווי שלמה, די שפּראַך פון טייכעלע פאַרשטיין?
— דאָס טייכעלע קען, ווי איך און דו יידיש רעדן —
איז גרינג, ווי יידיש, די שפּראַך פון טייכעלע פאַרשטיין".

אין דיכטער מעינקע קאַץ, האָט יידיש אָנגעצונדן דאָס העלע ליכט פון לויכטן אייביק. ביי אים קען גאָרנישט געמאָלט־זיין, אַז יידיש זאָל, חס־וחלילה, אַמאָל פאַרלאָשן ווערן:

— מאַמע, ווי לאַנג וועט נאָך ייד מיט ייד יידיש רעדן?
— אַזוי לאַנג ווי טייכעלעך וועלן וואַסערלעך געבן,
אַזוי לאַנג ווי וואַסערל מיט וואַסערל וועט רעדן,
אַזוי לאַנג, מיין קינד, ווי טייכעלעך וועלן לעבן".

מעינקע קאַץ פאַרטרייבט פון זיך יעדן ספק, אַז עס קען קומען צו אַ סוף פון זיין געליבט לשון מאַמע־יידיש. ער האָט אויך גרויס בטחון אין דעם אייביק־זיין פון אונדזער פאָלק:

"מאַמע, ווייפל וואַסערלעך קען דאָס טײַכעלע פאַרמאָגן?
— אַזוי פיל שטערן האָט נאָר אַברהם געפונען.
אַזוי פיל יאָר, מײַן קינד, וועט אונדזער פאָלק טאָגן,
דורך אַזוי פיל שפיגלען, שפיגלען זיך זיבן זונען".

אין זײַן ערשטער היים, אין מיכאַלישעק, איז דער אַרום, נישט סתם וואָס האַלט־אויף דעם אופן פון יידיש־לעבן. מעינקע קאַץ הויבט אַרויס דאָס אייגנאַרטיקע געשטאַלט פון דער פאַרוואָרצלטער דורות־דיקייט. זײַנע דיכטערישע פערזן ווערן באַלעבט אין דער אַטמאָספערע פון אַלץ, וואָס איז געווען יידיש. אַלע געשעענישן אויפן גאַנצן יידישן שטח האָבן בײַ אים אַ באַזונדערע פאַרביקייט.

אַזוי אַרום, איז דער קעמפערישער גײַסט אין יידישן וואָרט, אויך מיט הירש לעקערט אין "טויטן־צעל". בײַ מעינקע קאַץ איז יידיש תּפילה, בענקשאַפט, האָפענונג, און אויך קאַמף און צאָרן — לשון אין גוראַנגל מיט די פײַניקער, מיט די רוצחים, וואָס שטעלן־אויף תּליות:

"ברודער, לערן זיך יידיש פון אייביקן הירשקע לעקערט, דעם ליכטיקן שוסטער־יונג פון ווילנע — ירושלים פון ליטע:
יידיש — דער צאָרן פון די ערשטע ערשטער־מאַי מאַרשירער,
דורך שמיץ פון פאָן וואָלס ריטער".

דער פאַרטיפטער פּאָעט מעינקע קאַץ האָט זיך שוין אַרײַנגעשריבן אין דער יידישער דיכטונג מיט זײַן באַזונדעראַרטיקן פּאָעטישן צייכן. אַפילו אַז מען זאָל נישט געפינען זײַן נאָמען אויף זײַנס ליד, וועט מען עס באַלד צואייגענען צו אים, צוליב דעם אייגנאַרט פון זײַן פאָרם און סטיל.

דער אינהאַלט פון זײַן פּאָעטישער שאַפונג איז רײַך אין מאָטיוון. זײַן טעמאַטיק איז פילטאָניק. ממילא ציטערן פילקלאַנגיקע טענער אין ריטמישן געבוי פון זײַנע פערזן. ער איז טייל מאָל מיסטיש. טייל פון זײַנע אימאַזשן זײַנען אין געוועב פון אַבסטראַקציע און טרוים. אָבער ער איז תּמיד אויפן באָדן פון רעאַליטעט. זײַנע פּייסאַזשן זײַנען אַ פאַרטיף אין דער לעבעדיקער לאַנדשאַפט. בײַ מעינקע קאַץ איז נישטאָ קיין פאַרגליווערטקייט. אַלץ אַרום באַוועגט זיך, אַלע דוממים רעדן צו אים, פאַרטרויען זיך צו אים. זייער אַנטפּלעקטן סוד פאַרהוילט ער אין זײַנע בענקנדיקע לידער.

אָט נעמט ער אונדז אַרײַן אין דער אַטמאָספערע פון זײַן שטאָט, און גלײַכצײַטיק איז ער מיט אונדז אין ניו־יאָרק. געשטאַלטן, וואָס טרעטן קיין מאָל נישט אָפּ פון אים, זײַן טאַטע־און־מאַמע, וואָס רוען שוין אין שאָטן פון דעם אייביקן מערנישט־זײַן... די לידער צו דער מאַמע, מאַדאָנע, און צום טאַטן זײַנען געשריבן אין פיבער פון בענקשאַפט, און גלײַכצײַטיק אין דער שטימונג פון געלײַטערטן טרויער, וואָס דערהויבט אים, אין זײַן ליכטיקער דערמאָנונג. דער חומש, די מעשהדיקע ליכטיקייט פון אַ ווײַט, ווײַט אַמאָליקער רעאַליטעט (אויף די פּלווינען פון כּנען) ליכטיקט אין דער שטימונג פון זײַנע לידער. רבקה, די געליבטע זײַנע פון באַראָ פאַרק, וואָלט

ער געוואָלט זאָל אים אַקעגן קומען אין נגב, ווי יצחק אָבינו האָט באַגעגנט די מוטער רבקה, די שיינע יונגפרוי. ווו דער דיכטער מעינקע קאַץ זאָל זיך נישט געפינען, אין דער וויזיע איז ער נישט אַרויס פון שטעטל. אין געמיט טראָגט ער דעם ניגון און טרוים, וואָס עס זינגען און דערציילן צו אים די בלעטער פון חומש, און די נביאותן פון ישעיהו הנביא פון זיין "והיה באחרית הימים". דאָס רעאַלע און גייסטיקע בילד פון שטעטל שטייט תמיד פאַר אים. ביי מעינקע קאַץ, דעם טיף-פילנדיקן ליריקער, זיינען די פאַרלויפענישן אין ווייטן חומשדיקן אַמאָל כמו אַ היינטיקע וואָר:

"אָ, בענטש מיך, גאָט, אויב כ'האָב
ווען אַ קערנדל שיינקייט פאַרזייט,
איך זאָל ווי יצחק אָבינו ביי אַ ברונעם פון נגב,
רבקה פון באַראַ פאַרק זען — אויף אַ קעמל פון נגב,
מיט אַ קרוג וואַסער אויף איר שמאָלן אַקסל, ווי קלאַרע פרייד".

אין זיין גאַנג דורך די גאַסן פון ניו-יאָרק ברענט אין אים דער ווייטיק פון חורבן. קלאָגט ער אויף דעם פאַרוויסטיקט ווערן פון זיין שטעטל:

"פאַרטאָג.
גוט איז מיר אַזוי, מיכאַלישעק!
וואָס דיין באַגינען הערט קיין מאָל ניט אויף לעבן מיר צו בלויען.
גוט איז כאָטש אין ליד זיין, לעם דיר, אַן איינציקע שעה".

פון אַ צאָל פון זיינע לידער קען זיך שאַפן דער איינדרוק, אַז מעינקע קאַץ האָט זיך גאָר פון שטעטל נישט אַרויסגעריסן. ער זיצט נאָך דאָרט מיט זיין בענקשאַפט. דאָס וואָלט געמיינט, נישט דערזען דעם פּאָעט מעינקע קאַץ אין זיין טיף און פאַרנעם. ער איז טיף פאַרוואָרצלט אין אַמעריקאַנער באָדן, נישט נאָר דערפאַר, וואָס ער האָט געשאַפן קרעפטיקע, פּאָעטישע לידער אויך אין ענגליש. ער איז אַרומגענומען מיטן דרויסן פון ניו-יאָרק. ער וואָגלט אין רויש פון דער וועלט-שטאָט. ער וואַנדערט אין דער שטילער טיף פון דער נאַכט, וואָס הילט איין גאַס און שטוב. אין "אָושן פאַרקוועי", אין ניו-יאָרק, שפּרייזט ער און טראַכט זיך זיינע נאָגנדיק-בענקנדיקע מחשבות פון דער נעבטיקייט אין שטעטל, פון אומגליק פון פאַרטיליקט געוואָרענעם יידישן פאָלק אין די היימען פון אַמאָל. דאָך איז אַלץ — דאָס געמעל פון דעם דרויסן, די אַרומיקע גאַסיקע און שטוביקע אַטמאָספערע — נישט מיכאַלישעק, נאָר ניו-יאָרק, און "אָושן פאַרקוועי", ווען אַלץ אַרום פרילינגט. עס איז אַ באַוווּנדערנדיק געזאַנג צו דער ווונדער-שטאָט ניו-יאָרק און צו איר פילפאַרמיקן אויסזען:

"די שיינקייט פון דער עווענױ טוט אַזש ווײ.
ביז לויטערסטן לויטער טוט אַלץ אַזוי באַנג.
דער פרילינג פאַרט אויף בייסיקלעך דורך "אָושן פאַרקוועי",
דער פרילינג צעשוועבט די שלאַנקע מיידלעך שלאַנקער".

אויף די ליבע ווערט דאָ אויסגעאיידלט אין גאַרנדיקן ציטער פון זיין וואָרט:

„די ריינע רגעס פון דער ערשטער ליבע,
ווי מיט ליפּן, אין דער לופט, צו באַרירן.
אָוונט, פון טאָג איז אַ לעצטער קוש געבליבן,
דער קוש האָט דורך פֿייַערן פון שטאָט זיך צעצירט."

די ליבע אין אים איז דער פּלאַם פון עראָטיק, נאָר מעינקע קאַץ, ווייסט דעם סוד ווי צו פאַרדעקן די נאַקעטקייט. ער ווייסט, אַז דאָס פּאָעטישע ליד נעמט פריער אַריין אין זיך דעם רויש פון באַגערטע איבערלעבונגען, און שפּעטער ציטערן אויף אין־פרייד אויפגעלויכטענע דערמאָנונגען.

דאָס איז אויך חל אויף די אין פּיַין אויפגעוואַכטע דערפאַרונגען פון די אין נויט־געפּייַניקטע טעג און נעכט פון דער מאַמען און דעם הונגעריקן הויזגעזינד. דער סאָציאַלער עלעמענט אין זייַן דיכטונג, זייַן פלאַמיקער באַגער, אַז די וויזיע פון אייביקן שלום זאָל וואָס גיכער מקוים ווערן, איז בייַ אים געבונדן מיטן כּסדרדיקן האָפן אויף די גרויסע טעג פון אויסלייזונג. עס זאָל אויסגעלאָשן ווערן די שנאה, וואָס שאַרפט דאָס שעכט־מעסער, און די באַגערטע פרייַנטשאַפט זאָל דערנענטערן פאָלק צו פאָלק. אָט די טרוימען זייַנען ווי גאָלדענע פעדים אין פיל פון זייַנע קלאַנגפולע געצוימטע און אויך דערציילערישע פערזן.

איך האָב פריער דערמאָנט, אַז מעינקע קאַץ איז גלייַכצייַטיק אַ יידיש־ענגלישער פּאָעט. ער האָט שוין אַרויסגעגעבן אייניקע לידער־ביכער אויף ענגליש. ער איז אויך דער רעדאַקטאָר פון דער ענגלישער פערטליאָר שריפט „ביטעררוט". אַ דיכטערישע דערגרייכונג איז זייַן לידערבוך „בוירנינג ווילעדזש". בכדי אויפצונעמען זייַן דיכטונג אין ענגליש, איז נויטיק אַ באַזונדערע אָפּשאַצונג. איך וויל דאָ בלויז אָנרעגן צו לייענען זייַנע לידער אין ענגליש. ממש אַן אימה באַפאַלט בייַם לייענען די לידער: „טו אַרמיס", „ביפאָר" „עפּטער בעטל" („צוויי אַרמייען", „פאַר דער שלאַכט", „נאָך דער שלאַכט"), מעינקע קאַץ שילדערט די פאַרטייַעטע שטילקייט פון פאַר דער שלאַכט און די פאַרגליווערטע שטילקייט נאָך דער שלאַכט. אַלץ איז פאַרשטומט געוואָרן, „אַפילו די סאָווע שטומט פאַר פּחד".

אין ענגליש האָט ער ממש אַרויסגעשטויסן דעם גראַם פון זייַנע לידער. אין יידיש זייַנען זייַנע סטראָפן אין צונויפקלאַנג מיטן ווייכן גראַם. אין ענגליש איז דער שטילסטער קלאַנג פון גראַם אויך נישטאָ. אַפילו דעם אַסאָנאַנס ניצט ער זעלטן. אַ שאָד, מחמת, לויט מייַן טראַכטן, זייַנען גראַם און אַסאָנאַנס צוימען וואָס בינדן דעם פערז און פאַרהיטן אים פון צעפּאָרנקייט. נו, דער וויכּוח וועגן גראַם וכדומה איז שוין נישט פון איצט. דער עיקר זייַנען נישט די סטיל־און־פאָרם־מיטלען, נאָר די פּאָעטישע דערגרייכונג. מעינקע קאַץ איז אין דער ענגלישער דיכטונג געקומען צו הויכער אָנערקענונג, אין זכות פון זייַן עכטן פּאָעטישן טאַלאַנט.

יאָ, אין אַ סך פון זיינע דורכגעווייטיקטע לידער וויינט דער צער. ווי אַ יידישער דיכטער געפינט ער נישט קיין טרייסט. ער ראַנגלט זיך מיטן יאוש. ער זוכט שטאַרקונג אין דעם אייביק יידישן בטחון, אַז אין ווייַטן שפעטער וועלן אויפשייַנען די גרויסע טעג, וואָס וועלן דערנענטערן מענטש צו מענטש:

„אַפילו די ווייַטע פרייד פונעם מענטש פון הונדערט יאָר אַרום,
איז אַזוי נאָענט לעבן אונדז, ווי אין חלום אַ ברודערס האַנט־דרוק.
דורך נאַכט און טויט אַזאַ ליכטיקן אָנזאָגער הער איך קומען —
וועלן מיר אַלע מיט זיין חכמה פון הונדערט יאָר אַרום קלוג.
ער גייט דער מענטש פון הונדערט יאָר אַרום דורך אונדזער ווייטן טאָג.
מיט זיין אומרו זעען מיר אַלע —
יעדן וואַלקנדל איילן:
דער שטאַרקסטער חשק פאַלט פונאַנדער ביים באַריר פון זיין פאַרטאָג.
ער שפאַנט און מיילן פון שטח בייטן זיך אויף מיילן פון צייט.
ווערט אַ ווייַלינקע אייַדער — אַ מענטש פון הונדערט יאָר אַרום —
לויכט גלייך אויף אַ דור פון ברידער: שוסטער. דיכטער, בויער — טרוימער.
דער שוסטער נעמט די שיך מיט דער ליבשאַפט פון אַ טאַטן אַרום.
דער סעדער אין סאַד ווערט אַליין —
פון גליק אַ פאַנטאַסטישער בוים".

שלום שטערן

שרייבער וואָס איך האָב געקענט

מעמואַרן און עסייען

•

ארויסגעגעבן מיט דער הילף
פון מולטי קולטור דעפּאַרטמענט פון
דער קאַנאַדער פעדעראַלער רעגירונג
און שלום שטערן בוך פאָנד קאָמיטעט

•

מאָנטרעאל, קאנאדע
1982, תשמ״ב

Writers I. Knew

Memories and Essays

By

SHOLEM SHTERN

Sholem Shtern, Book Fund Committe
acknowledgments with thanks:

We gratefuly appreciate the assisttance
received from the Multicultural
department of the seccratary of state of
Canada.

•

COPYRIGH, 1982
BY SHOLOM SHTERN
8002 WISEMAN AVE. H3N2P1
MONTREAL, QUE.

PRINTED:
ADLER PRINTING AND LITHOGRAPHING REG.
4180 DE COURTRAI, ROOM 218
MONTREAL, QUE. H3S 1C3
1982

אינהאַלט

זייט
אַ תחינה פאַר יידיש (ליד) 9
מאַני לייב 10
משה לייב האַלפּערן 18
פישל בימקאָ 26
יוסף ראָלניק 36
מײַן באַקאַנטשאַפט מיט ז. ווײַנפּער 45
אברהם טאַבאַטשניק 56
אייזיק ראַבאָי 65
דער באַזוך פון שלום אַש, שלמה מיכאָעלס און איציק פעפער אין מאָנטרעאַל 73
דער אייגנאַרטיקער העברייאישער ישראל-פּאָעט שמשון מעלצער 81
דער גרויסער ישראל-דיכטער אברהם שלאָנסקי 91
דער לירישער דיכטער י.י. שוואַרץ 104
דאָס יאָמער-געוויין פון זוסמאַן סעגאַלאָוויטש 114
ש. ניגער מיט זיך אַליין 122
אַלטער עסעלין: אויף אַ באַזונדערע סטעזשקע 131
די פונדאַמענט-לייגער פון דער יידיש-סאָוועטישער ליטעראַטור 140
דאָס ליכטיקע און פּאָעטיש גרויסע געזאַנג פון לייב קוויטקאָ. 149
יוליאַן שוואַרץ "ליטעראַרישע דערמאָנונגען" 160
די דיכטונג פון מעינקע קאַץ 166
די אַלעגאָרישע ספורי-מעשיות פון איינעם וואָס זוכט די וועלט פון יושר 171
מעשה און מוסר 178
י.א. ראָנטש — דער פּאָעט 183
אין געראַנגל מיט זיך 191
איינדרוקן פון גיטל מייזילס שעפערישן וועג 198
וועגן מײַן פּאָעמע "אין קאַנאַדע" 203

זייט

איך פאָר קיין קאַנאַדע........................ 211
די גלוויביקע בוויער........................ 224
דער גערעאַטענער אָנהייב........................ 234
אין דער לידער־וועלט פונעם דיכטער נח יצחק גאָטליב........ 248
דער דיכטער א.ש. שקאָלניקאָוו........................ 255
דער דיכטער י.י. סיגאַל........................ 262
די דיכטערין אסתר סיגאַל........................ 271
איינדרוק פון אַלטער קאַציזנעס ווערק........................ 281
ד"ר יוסף קעידזש דער שרײַבער און קולטור געזעלשאַפטלעכער טוער........................ 285
דאָס טרויעריקע ליד פון איידע מאַזע........................ 290
אַ רייף און קינסטלעריש ווערק........................ 297
דער סאָציאַלער דיכטער ש. פּערל........................ 303
באַגעגענישן און שמועסן מיט קלמן מרמר........................ 309
לייזער טרייסטער........................ 320
דער דיכטער מאַרטין בירנבוים און דאָס ליכט פון ליד 328
דער קינסטלער דערציילער פּוליע טשערנער........................ 334
געפונענע בריוו 338
מיר איז באַשערט (ליד) 347